

Θύμιος Πανουργιάς
Γλύπτης, Καθηγητής της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών

Η σημερινή αισθητική εικόνα και πράξη στην περιοχή μας

ΠΡΑΓΜΑΤΕΥΟΜΑΙ ΟΠΩΣΔΗΠΟΤΕ ένα τεράστιο θέμα το οποίο δεν μπορεί να συμπεριληφθεί σε αυτό το πολύ μικρό χρονικό διάστημα των είκοσι λεπτών. Απλώς και μόνον εισηγούμαι γενικά πράγματα με κάποιες μικρολεπτομέρειες, τις οποίες θα επιστήσω την προσοχή σας να τις παρακολουθήσουμε από κοινού και νομίζω ότι κάτι το σωστό και σοβαρό μπορεί να προκύψει. Το θέμα είναι η σημερινή αισθητική εικόνα και πράξη στην περιοχή μας. Φυσικά, περικλείει πολύ παράπονο, όπως νομίζω και όλοι μας θα έχουμε αυτό το παράπονο, γιατί βλέπουμε την περιοχή, την ομορφότερη περιοχή, όπως θα αναφερθώ παρακάτω, του κόσμου να κατακρεουργείται.

Και ξεκινώ πρώτα απ' όλα από την κύρια αίσθηση, που είναι η όραση, που θεωρείται η κυριότερη αίσθηση του ανθρώπου. Είναι η αίσθηση, όπως λέει η επιστήμη, της αντίληψης του φωτός. Στα φωτοευαίσθητα κύτταρα του ματιού μας πραγματοποιούνται φωτοχημικά φαινόμενα που μετατρέπουν τα ερεθίσματα σε νευρική διέγερση, η οποία με τη σειρά της και μέσω της νευρικής οδού μεταβιβάζεται στα διάφορα κέντρα του φλοιού του εγκεφάλου. Οι εικόνες που προσλαμβάνονται επιδρούν καθοριστικά στη διάπλαση του οπτικού μας αποθεματικού και κατ' επέκταση στην οπτική απόκτηση εμπειριών γνώσεων και άλλων που αντανakλούν και στη διάπλαση του χαρακτήρα του ανθρώπου. Το εικονικό ή εικαστικό αποθεματικό διαμορφώνει και την αισθητική μας, άλλοτε προς το καλό, προς την καλή δηλαδή αισθητική, και άλλοτε προς την ασχήμια ή την κακή αισθητική.

Η αισθητική είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ανθρώπινη φύση και εκδηλώνεται με ποικίλους τρόπους στην καθημερινή συμπεριφορά του καθενός μας. Μπορούμε να πούμε εδώ πως δεν είναι μια ιδιότητα που συναντάται μόνο στους χαρισματικούς ανθρώπους – ενυπάρχει σε όλους μας αρκεί μόνο να διαγνωσθεί και να καθοδηγηθεί προς τη σωστή κατεύθυνση για να αποδώσει καλά αισθητι-

κά αποτελέσματα. Η αισθητική μας, λοιπόν, πέρα από τη δική μας ικανοποίηση, εξ αντανάκλασως επιδρά και στους γύρω μας, θετικά ή αρνητικά, ανάλογα με το αποτέλεσμα. Άνθρωποι με ευαισθητοποιημένη αισθητική ή γίνονται φορείς ευεργετικών οπτικών προσφορών ή γίνονται δυστυχείς από την ατένιση αντιαισθητικών και άσχημων εικόνων.

Η φύση παράγει ανυπέρβλητη αισθητική, γι' αυτό και οι μεγάλοι πολιτισμοί, ιδιαίτερα ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός ήταν ένα με την φύση. Η φύση καθοδηγούσε τη ζωή των ανθρώπων, οι οποίοι τη σεβάστηκαν και την ομόρφυναν. Οι μύθοι και τα παραμύθια έχουν αναφορά σε αυτό. Οι κατά φύσιν υπήρξαν οι καλοί, ενώ οι κακοί, οι δράκοντες και όλα τα κακά πνεύματα ήταν οι παρά φύσιν. Έχοντας λοιπόν ως δεδομένο ότι το αισθητικά σωστό έχει ευμενείς επιπτώσεις, ενώ το αισθητικά μη σωστό έχει δυσμενείς επιπτώσεις στο χαρακτήρα και στη συμπεριφορά και στη ζωή του ανθρώπου, αβίαστα εξάγεται το συμπέρασμα πως η ασχήμια έχει σοβαρές συνέπειες στο ζειν του ανθρώπου, όπως επίσης και η ομορφιά στο ευ ζειν του ανθρώπου. Σε σωστές κοινωνίες η αισθητική αγωγή αποτελεί κύρια φροντίδα της πολιτείας με πολύ θετικά αποτελέσματα και με πολλαπλά κέρδη των κοινωνιών.

Δεν είναι τυχαίο το ότι η Αττική δημιούργησε τον μοναδικό ολοκληρωμένο πολιτισμό του πλανήτη μας (βάζω το «ολοκληρωμένο» γιατί έχει πολύ μεγάλη σημασία – αναπτύχθηκαν και άλλοι πολιτισμοί, όχι όμως ολοκληρωμένοι). Θα χρειαστεί να σταθούμε όμως σε μερικά πράγματα για να κατανοήσουμε καλύτερα τις συνθήκες κάτω από τις οποίες φτιάχτηκε αυτό το πολιτισμικό θαύμα. Δεν είναι μόνο οι φυσικές συνθήκες ή το ήπιο κλίμα, συγκεκριμένα στοιχεία που δεν θα ήταν άσχημο να τα αναφέρουμε (ή μάλλον αυτές οι φυσικές συνθήκες είναι συγκεκριμένα στοιχεία, και θα αναφερθώ πολύ σύντομα στα στοιχεία αυτά των φυσικών συνθηκών και του ήπιου κλίματος).

Και αναφέρομαι κατ' αρχήν στο φως, στο Αττικό φως, ιδιαίτερα, το οποίο είναι και μοναδικό. Τι εννοούμε με αυτό το πράγμα; Αυτό το φως της Αττικής είναι τρομερά διεισδυτικό. Θα δούμε και σε μερικές διαφάνειες λεπτομέρειες οι οποίες είναι συνταρακτικές. Σε τέτοιο βαθμό μάλιστα που να δημιουργείται και στη σκιά φως, μοναδικό φαινόμενο της περιοχής της Αττικής. Είναι έντονο, έτσι που να μεταμορφώνει και να μεταπλάθει τις επιφάνειες. Κουράζει τα μάτια το υπερβολικό φως, γι' αυτό και οι ολοκληρωμένοι πολιτισμοί δεν χρησιμοποιούσαν ποτέ το άσπρο. Θεωρούνταν το λευκό, όπως και το μάρμαρο ακόμη, το οποίο το βάφανε γι' αυτούς τους λόγους, τους λόγους καθαρά υγιεινής. Αυτό οι ευρωπαίοι σήμερα το αντιμετωπίζουν στα χιονοδρομικά κέντρα, γι' αυτό και φοράνε γυαλιά. Είπαμε μεταμορφώνει και μεταπλάθει τις επιφάνειες, κουράζει τα μάτια, να αναδεικνύει πράγματα ή πράγματα να τα σκοτώνει, να μεταπλάθει το σωστό σε σωστότερο, το δε άσχημο να το κάνει ασχημότερο. Αδυσώπητο

λοιπόν το φως. Αυτό το φως δεν δίνει περιθώρια στην άγνοια και στο μυστήριο, γι' αυτό και έχουμε ανάπτυξη γενικά των επιστημών στην αρχαία Ελλάδα, διότι δεν υπήρχε γι' αυτούς μυστήριο, δεν άφηγε αυτό το φως, το τρομερό φως, να υπάρχουν μυστήρια, ή δράκοντες ή, ξέρω εγώ, μεταφυσικά φαινόμενα. Και οι νύχτες στην Αττική όσο μαύρες κι αν είναι αυτές δεν είναι μαύρες ποτέ – φωτίζονται. Αυτά τα λίγα για το φως.

Ο άνεμος, που πολλοί τον θεωρούν ότι είναι κάτι το φριχτό, και το τραγικό εδώ πέρα – ο άνεμος, όπως και στο Αιγαίο, κάνει τα πάντα να κινούνται, τα κάνει να ζουν, να συνομιλούν, να γονιμοποιούνται. Κάνει την ηρεμία πιο πολύτιμη, κάνει τις ήσυχες μέρες πιο γλυκές και πιο δημιουργικές. Φτάνω σε ένα τεράστιο κεφάλαιο – αυτά είναι τεράστια κεφάλαια και τα περνάω λιγάκι επί τροχάδην, ίσως κάποτε χρειαστεί να αναλυθεί ξεχωριστά το καθένα από αυτά. Οι αναλογίες της Αττικής γης είναι σε κλίμακα ανθρώπινη. Δεν υπάρχουν τεράστια πράγματα – όλα έχουν μία καταπληκτική σχέση μεταξύ τους, οικεία και αρμονικά δεμένη. Αν δει κανείς τους λόφους σε σχέση με τις πεδιάδες, τις πεδιάδες με τα βουνά, τα δέντρα με τις πόες, τις βροχές με τις λιακάδες, θα βρούμε χρυσές αναλογίες που φέρουν τη φύση σε αγαστή σύμπραξη με το χρόνο.

Η Αττική γη συνδυάζει τα ζεστά χρώματα, τα γαιώδη, τα πικρά με τα γκριζα, έχει μια κλίμακα δική της, έτσι που να χαρακτηρίζεται ελληνική, και ιδιαίτερα αττική – όταν λέω κλίμακα εννοώ την γκάμα, όπως λέμε στη ζωγραφική διάλεκτο. Αυτά τα χρώματα σε σχέση με το φως δημιουργούν εκπληκτικές ενώσεις που μόνο εδώ μπορεί κανείς να τις συναντήσει. Είναι ένας νόμος με ποικιλία ολόκληρης ηπείρου – δεν θα ήθελα να πω περισσότερα γιατί ελπίζω στο μέλλον να αναπτύξουμε το θέμα σε μια άλλη Επιστημονική Συνάντηση.

Μέσα, λοιπόν, σε αυτό το μαγευτικό περιβάλλον οι κάτοικοί του δημιούργησαν τις κατοικίες τους, τους οικισμούς τους, την αγροτική τους επίδοση, έφτιαξαν έναν πολιτισμό μέσα σε αυτά τα μέτρα που προαναφέραμε, και ανέπτυξαν τη ζωή τους φυσικά και ανεπιτήδευτα. Έγιναν ένα με τη φύση, ή μάλλον ζούσαν αρμονικά με τη φύση, ώσπου επέδραμε το κύμα των νέων οικιστών, με τα δικά του αισθητικά εφόδια ο καθένας, με τις δικές του καταβολές και τη δική του ψυχοσύνθεση. Η εξάπλωση των κατοίκων της Αττικής προς την περιοχή της Νοτιοανατολικής Αττικής ξεκίνησε γύρω στο 1960, από δύο κυρίως διευθύνσεις-άξονες: η μια από την περιοχή του Γέρακα προς Ζούμπερι, Άγιο Ανδρέα, Λούτσα κ.λπ. και η άλλη από τη νότια μεριά του Υμηττού προς το δρόμο που πηγαίνει Λαγονήσι-Σούνιο. Λίγο αργότερα άρχισε και η διεξόδυση προς τα ενδότερα, προς τα Μεσόγεια, για να ακολουθήσει ο φρενήρης ρυθμός δόμησης και να φτάσουμε στη σημερινή πραγματικότητα που όλοι εμείς γνωρίζουμε.

Αυτή η ραγδαία μεταμόρφωση της περιοχής μας έγινε χωρίς κανέναν απολύτως σχεδιασμό, ενώ η πολιτεία, αδιάφορη, άφησε και τους κατοίκους αλλά και την

αυτοδιοίκηση στο έλεος της αυθαιρεσίας και του αυτοσχεδιασμού, για να φτάσουμε τέλος στην υλοποίηση των τεράστιων έργων (αεροδρόμιο, μεγάλοι δρόμοι εργοστάσια και άλλα) δυσανάλογων με την έκταση της γης των Μεσογείων, υπερφίαλα, αντιεπιστημονικής λογικής, και με τραγικές επιπτώσεις για όλο αυτό το τμήμα του ελλαδικού χώρου της Αττικής. Η αττική γη σε πληγώνει: οι ωραίοι λόφοι της γέμισαν κακόγουστα οικήματα, ο ορίζοντας καταστράφηκε, τα δε βουνά της μεταβλήθηκαν σε κόλαση, οι θάλασσές της σε αποπάτους, τα ρεμάτά της με τα αηδόνια σε τόπους σκουπιδιών, κι όσος κάμπος απέμεινε γέμισε με πλαστικά και απόβλητα. Οι τόποι λατρείας κακόγουστοι και ευτελείς, αντίθετοι από την διαχρονικότητα της πίστης, ενώ οι εκσκαφείς ισοπεδώνουν χρώματα, κλίμακες, μορφιές, βράχια και δέντρα. Ο πολιτισμός επέρχεται χωρίς να σε ρωτάει, με τα αγαθά του, αλλά και με τα άσχημά του. Δεν μπορεί κανείς να αντιταχθεί στην πρόοδο, όμως πρόοδος δεν είναι να γκρεμίζουμε κάτι που δεν το φτιάξαμε, ή κάτι που το έφτιαξε η φύση-θεός και που δεν μπορούμε να το ξαναφτιάξουμε. Γέμισε η αττική γη με κακόγουστες κατασκευές, γέμισε με πινακίδες και αυτοσχεδιασμούς, χωρίς λογική και κανόνες, έγινε τριτοκοσμική περιοχή, με μέλλον για τα παιδιά μας αόρατο. Οι ξένοι που την επισκέπτονται μένουν ενεοί μέσα σε αυτό το αντιαισθητικό χάος και τις τεράστιες πυρκαγιές, μπροστά στην περιβαλλοντική υποβάθμιση. Φανταστείτε τώρα με το αεροδρόμιο: βγαίνοντας από το αεροπλάνο, ο τουρίστας που έρχεται να επισκεφθεί τον τόπο μας, να τον επισκεφθούν αυτοί οι λάτρεις του αρχαίου ελληνικού ή του ωραίου Αττικού τοπίου, να ατενίζει αυτό το σεληνιακό τοπίο της Μερέντας ή του Κορωπίου.

Η περιοχή θα μπορούσε να ανελιχθεί σε πρότυπη και –γιατί όχι;– πρωτοποριακή περιοχή. Διαθέτει όλες τις προϋποθέσεις για κάτι τέτοιο. Θα μπορούσαν να ανταγωνιστούν οι αρχιτέκτονές μας σε αισθητική και σε κάλλος, σε πρωτοτυπία, σε αυτόνομες δομικές κατασκευές, σε παραδοσιακές ή άλλες οικιστικές δομήσεις. Θα μπορούσε να γίνει υπόδειγμα ζωής και βίωσης για τον άνθρωπο, με ευαισθησία στην ιστορία μας, την παράδοση και τη λαμπρότητά της. Θα μπορούσε να γίνει ωραία και επιβλητική. Θα μπορούσε να γίνει παράδειγμα στην υφήλιο με το κλίμα της, τη μοναδικότητα και τη γλύκα της αττικής γης. Της ταίριαζε καλύτερη μοίρα. Δυστυχώς, το ωραιότερο μέρος του κόσμου –το λέω αυτό υπεύθυνα– κατοικήθηκε και δομήθηκε από νεοβάρβαρους – σκληρή φράση στην οποία με αναγκάζει ο πόνος και η θλίψη που μου προκαλεί η κατάντια της ιερής γης. Δεν είμαι ενάντιος –για όνομα του Θεού– ούτε στην πρόοδο, ούτε στις σύγχρονες θέσεις. Είμαι όμως σκληρός με την ασχήμια και την ισοπέδωση. Αγαπώ τον άνθρωπο και υποφέρω με τη μοίρα που του προσφέρουν – για να αναφερθώ στον Πολ Βαλερί. Η έκφραση της λύπης απέναντι στα νέα υλικά είχε σκοπό να τραβήξει την προσοχή του κοινού, που συχνά δεν διακρίνει πια την τεράστια διαφορά ποιότητας που υπάρχει ανάμεσα σε ένα πελεκημένο και σε ένα καλουπωμένο έργο. Είναι και

άλλα, χίλια-δυο πράγματα που θα μπορούσαν να λεχθούν ακόμα. Όμως ο χρόνος και η ανοχή σας με κάνουν σύντομο.

Μπορεί αυτή τη στιγμή κάποιος από σας να με ρωτήσει εύλογα: «Και καλά, είναι όλα μαύρα κι άραχνα; Δεν υπάρχει ελπίδα, δεν υπάρχει ευοίωνη προοπτική για τον τόπο;» Όχι βέβαια – υπάρχουν και παραυπάρχουν ελπίδες και χρόνος θεραπείας των ζημιών, αρκεί να υπάρξει προγραμματισμός από την τοπική αυτοδιοίκηση και διάθεση από μεριάς πολιτείας. Οπωσδήποτε όμως θα πρέπει να ακολουθηθούν δύο βασικοί άξονες: ο άνθρωπος και το περιβάλλον. Ο άνθρωπος –ζωή, κοινωνία, σχέσεις, κατοικία, ψυχαγωγία, μόρφωση και άλλα πολλά– και το περιβάλλον – φυσικό, δομημένο, θάλασσα, έργα, καθαριότητα, προστασία, εκμετάλλευση και άλλα πολλά.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να επισημάνω ακόμη κάτι, ότι δηλαδή πέρα από τα προβλήματα που δημιουργούνται με όλη αυτή την αυθαιρεσία και την αδιαφορία μας σε βασικά θέματα και ζητήματα, το μέλλον παρουσιάζεται ζοφερό για την αισθητική αναβάθμιση της περιοχής. Τα προβλήματα θα φέρουν και άλλα προβλήματα, οπότε η κατάσταση μπορεί να αποβεί ανίατη και μη αναστρέψιμη. Για να μην αφήσω ορφανή αυτή την ταπεινή μου εισήγηση, χωρίς να πω και το «διά ταύτα», θα προτείνω, έτσι αόριστα και μετέωρα, προτάσεις που μπορεί όχι να θεραπεύσουν, αλλά να αναχαιτίσουν ενδεχομένως αυτή την απαράδεκτη αισθητικά εικόνα της περιοχής μας, και μήπως –μήπως– κάποιος υπεύθυνος, σοφός ενδεχομένως, θελήσει κάτι να πράξει για την άρση της Αττικής από την αισθητική κατηφόρα και την ανυποληψία. Προτείνω λοιπόν τα παρακάτω:

- η τοπική αυτοδιοίκηση της περιοχής να αποφασίσει να θεσμοθετήσει επιτροπή κοσμητείας των πόλεων και του φυσικού περιβάλλοντος, η οποία να έχει όλη την ευθύνη της αισθητικής όψης της περιοχής. Αυτή η πρότασή μου βρήκε ανταπόκριση στην αείμνηστη Μελίνα Μερκούρη, η οποία προχώρησε προς αυτή την κατεύθυνση, χωρίς όμως σήμερα να υλοποιείται από τις τοπικές αυτοδιοικήσεις – δεν ξέρω για ποιους λόγους.

- να χαρακτηριστεί περιοχή ιδιαίτερου κάλλους και ιστορικής προστασίας. Εξοχικές κατοικίες, παραθεριστικές και άλλες, να χτίζονται αποκλειστικά και μόνο από αρχιτέκτονες.

- αισθητική μόρφωση και αγωγή του πολίτη προς όλες τις κατευθύνσεις, από τοπικές αυτοδιοικήσεις, συλλόγους, υπουργεία και άλλους αρμόδιους φορείς.

- να υπάρξει περιβαλλοντολογική αγωγή και νομοθεσία.

- κίνητρα από μεριάς νομαρχιακού συμβουλίου για όμορφα σπίτια, ωραίους κήπους, δέντρα, πλατείες ακάλυπτους χώρους κ.ά. με φοροαπαλλαγές, μείωση της τιμής του νερού για το πότισμα των δέντρων, και όχι για τα γκαζόν και τις πισίνες.

- ενημέρωση των πολιτών για εγχώρια βλάστηση και εγχώρια χλωρίδα.